

Claus Rønlevs bibliotek

Denne søgbare PDF-fil er downloadet fra min personlige hjemmeside www.ronlev.dk.

Digitaliseret efter aftale med Selskabet for Danmarks Kirkehistorie. PDF-filen er kun til ikke kommercielt brug.

Besøg www.ronlev.dk. Måske er der andre af mine mange tusinde artikler og scannede bøger, der har interesse.

Mange venlige hilsener

Claus Rønlev

KIRKEHISTORISKE SAMLINGER,

FEMTE RÆKKE,

UDGIVNE AF

SELSKABET FOR DANMARKS KIRKEHISTORIE

VED

HOLGER FR. RØRDAM,

DR. PHIL., SOGNEPRÆST.

TREDIE BIND.

KJØBENHAVN.

I KOMMISSION HOS UNIV. BOGHANDLER G. E. C. GAD.

H. H. THIELES BOGTRYKKERI.

1905—1907.

Optegnelser af Anders Mortensen Vejle,

Præst i Hedensted 1640—78.

Ved Pastor G. Schousboe-Jensen.

Den ældste Kirkebog for Hedensted Sogn i Hatting Herred, Aarhus Stift, begynder med Aaret 1640 og er af den gode gamle Type, som enhver kulturhistorisk interesseret griber efter med Begjærlighed: ikke kjedelig skematisk som de nuværende, men chronologisk med indstrøede personlige Antegnelser: lyriske, historiske, meteorologiske, økonomiske med alle de smaa Tilføjelser, som forvandler en saadan Foliant fra et tørt Register over intetsigende Navne til en levende Krønike for den, der forstaar at læse bag Linierne. Disse gamle Kirkebøger bidrage til at give os Forstaaelse af en Side af det danske Folkeliv — af den, som vender op mod Kirken

Anders Mortensen Vejle var Præst i Hedensted fra 1640 til sin Død 1678, i 9 Aar tillige Provst over Hatting Herred. Hans Optegnelser have tidligere delvis været benyttede af Prof. T. Becker i »Orion«, Historisk Quartalskrift« I, 121 f., men gjængives her i større Udførlighed.

Anno 1605 den 9. Decembris bleff jeg Anders Mortenssøn Veile fød i Veile, min Fader Morten Giødsøn, min Moder Maren Pedersdatter. Anno 1611 bleff jeg aff dem sat til latinske Schole, da Hrr. Søffren Christophersen var Scholemester og Oluff Lauritzøn var Hører. Anno 1624 blev jeg af for^{ne} mine kiere forældre sendt ofver til Roskilde, kom der udj Scholen den 9 Martij ejusdem, sat mit

udj fembte lexie, da M. Søffren Hiort var Scholemester oc M. Johan von Hamb Con-Rector. Bleff jeg forløffuet til Kiøbenhaffns Academie Anno 1629 oc bekom Brabæum Scholasticum iblant septem, som da tillige bleff dimitterede. Men deponerede først (for Pestens Skyld¹) Kyndelmisse afften anno 1630.

Strax dereffter samme aar bleff mig betroet Sl. Wilum Dop, forðum Canonicus udj Roskilde²), hans Søn Christian, oc Lauritz Hammers, borger i Kiøbenhaffn, hans Søn Anders tillige med hans elste Datter Kirsten at informere i Kiøbenhaffn, hvilket varede indtil Annum 1632 ved Pintzedagstider, da jeg bleff forsendt aff Sl. Doctor Niels Pedersøn til Hederlige, lærd og forneme Mand Bertel Hanszøn, forstander offuer Duebrøder Closter, (effter hans begiering) at informere hans Søn Niels oc Datter Magdalene, saavelsom hans Hustrues Broder-Søn Jacob Køster, som varede indtil Annum 1636, da jeg ved Paasketider bleff begiert aff Hederlige og høylærde Mand Mester Christen Hanszøn, Superintendens udj Alborg, til hans Famulum tillige med hans Søns Matz Torstens informatorem. Hos hannem var jeg til Annum 1637 den 3. Decembris, da jeg bleff udvald at være Rector latinske Scholemester vdj Tisted i Thye, huorheden for^{ne} Sl. Mester Christen, Bispen udj Alborg, sendte med mig for^{ne} sin Søn Matz, som var der under min disciplin (tillige med andre) i halffandet aar. Bemelte Scholetieneste betiente jeg indtil Annum 1640. Med hvad for frucht oc vindskibelighed jeg (aff Guds naade) dette aldsammen hafver forestaaet, kand forfaris aff velbefnfte Sl. Bispen af Alborg hans saavel som de andre got folckis, hvis børn jeg informerede, deris testimonijs oc passer.

Den 11 Septembris udj dette aar [1640] bleff jeg ind-

¹) Slange: Christian IV, pag. 693. »Ellers var i dette Aar (1629) her udi Riget, og særdeles i Sjælland, en streng Pest og Blodsot, hvoraf mange bortdøde.«

²) Døde 1628, se Resen, Inscript Hafn. p. 169—70. Bricka og Fridericia, Chr. IV.s egenhændige Breve I, 232.

viet til det hellige Predicke Embede aff Superintendenten Doctor Morten Matzøn. Effter jeg tilforn den 9. Septembris var kaldet til Sogneprest aff det hederlige Aarhus Capitel¹⁾ til Heinsted²⁾ Kircke. Dominica à Trinitatis 19, det var den 11 Octobris, blef jeg declareret at være Sognepræst her, udi Menighedens nerverelse aff Prousten M. Jørgen Michelszøn udj Hatting. Oc sang jeg min første Mesze Søndagen der nest effter. Anno 1641 bleff jeg oc min Hustru Kirsten Matzdatter³⁾ trolofvede aff Hrr. Oluf Matzøn udj Viiby, hendis Broder, som skede den 4. Februarij herudj prestegaarden. Dñca 1 Trinitatis den 27 Junij der nest effter bleff vi sammen viede her udj Heinsted Kircke aff Her Søffren Pederszøn i Ørumb.

Anno 1643 falt de Suenske⁴⁾ ind i Holsten, kom til os ao. 44 løffverdagen den 13 Januarij. Søndagen der effter, som var ab Epiph. 2da, bleff ingen tjeneste eller prædiken hulden i Heinsted Kirke for fiendernis marchering oc plyndren. Fra samme Løffverdag til om Onsdagen var jeg med Hustru oc folck slet fra min gaard. Den 27. Julij ejusdem oc de dage dereffter marcherede de Suenske for

¹⁾ Allerede i Aaret 1297 skænkede Biskop Johannes Ascersøn, der var Biskop i Aarhus endnu 1305, den efter Kanniken Peregrinus's Død vacante Hedensted Kirke til Aarhus Domkapitels Kannikebord til evig Eje, dog med Sognemændenes Samtykke. Den hørte da siden den Tid til Kannikernes Mensalgods («Orion»). Et Skovstykke paa Hedensted Mark kaldes endnu «Kannikskoven».

²⁾ Navnet udtales endnu saaledes af Bønderne. Det skreves tidligere meget forskjelligt: 1553 Hiensted; 1563 Hemstedt; 1566 Hensted. (Kancelliets Brevbøger, udg. v. C. F. Bricka).

³⁾ En Datter af Formanden Mads Andersen (Wibergs Præstehistorie I. S. 563).

⁴⁾ Torstensen faldt ind i Holsten den 13. Decbr. 1643, erobrede Kiel, hvor han opslog sit Hovedkvarter. Den 4. Januar 1644 forlod han Kiel, marcherede ind i Jylland, hvor hans Avantgarde indtog Kolding og sprængte 1500 danske Ryttere fra hinanden mell. Kolding og Middelfart; derefter gik T. imod den danske Lejr ved det nuværende Fredericia og tog efter 3 Dages Kannonade 4,000 Mand til Fange, som ej fik Tid til at undkomme til

alvor aff landet¹⁾ ad denne vey: da bleff ey heller nogen tjeneste heller prædicken her i Kircken den 6 Søndag effter Trinit., som indfalt den 28 Julij. Paa den tid var vi slet fra vores gaard vdj 5 ugger.

Anno eodem en 8 Dage for Juell kom de Vrangelske²⁾ her ind i Landet ad de nørre Veie; drog vd ao. 1645 ad disse Veie nest her forbi den 12 Januarij, da bleff ey heller prædicken her i Kircken Dñca Epiph. 2: vi motte ocsaa da quittere vores gaard paa en 6 dages tid. Udj dette Udtog bleff Rasmusz Søffrensøns Gaard i Remmerslund affbrent. De Vrangelske kom igien 3 Uger for Michaelis samme aar ad de nørre Veie, droge igien mesten deel ad samme Veie ved Michaelis.

Anno 1646 om Sommeren døde meget Queg aff Longesoet her i Byen, oc miste vi en 14 hoffveder.

Anno 1647 der Boghveden paa de krogede agre stod saa i blomster, at huer mand ventet saadan grøde, som ey i langsommelig tid tilforn haffde været, kom saadan en rimfrost en nat, at den bleff aldelis forderffuit. Anno 1641 skede det samme med boghveden paa de tu agre paa Osterheden.

Anno 1648 var saadan en vaad sommer, at der var ey 5 dages stille tørveir fra en 14 dage efter Pintzedag til Michaelis, huoraff Ruen bleff skadet, at den ey var hos os tienlig til at saaes; men det, som deraff bleff saaget her

Fyen. Strax efter sendte han Tropper nordefter (•Orion•). Det bemærkes, at Hedensted ligger ved Landevejen mell. Vejle og Horsens og følgelig er bleven passeret baade under Fjendens Ind- og Udmarch.

- 1) Den kejserlige General Gallas var. for at hjælpe Danmark, marcheret ind i Holsten, hvorfor Torstenson samlede alle sine Tropper for at slippe ud.
- 2) Den vilde Oberst Helm Vrangel (•der tolle V.•) marcherede i Sept. Maaned ind i Holsten med sit Korps. Hans Opgave var at holde den danske Armé bunden heroppe; dette udførte han med stor Klogskab og marcherede bestandig omkring, hærgende og plyndrende overalt. •At dette tillodes ham, er den største Plet paa de danske Vaaben i denne Krig•. (•Orion• S. 122).

paa marken, kom ey aff Jorden, men bleff slet borte. Och kornet koster ved Olai tider¹⁾: Ruen 2¹/₂ Ɔ, ja 3 Ɔ oc 4 ̢ somme tider; Bygett 28, ja 30 ̢, Haffren 12, ja 14 ̢ . . . ved Michaelis ao. 48: en skieppe Rug koster 1 Ɔ eller 18 ̢, Byg 12 eller 14, Haffre 5 eller 6.

Den 13. Febr. 1650 var en forferdelig Storm fra Klocken var 9 formiddag til 3 slett om eftermiddag, som iche allene omkaste mange træer, men endoc Vognene paa marcken, oc Husene med paa mange steder. *Dñca cantate* (den 12. Maji) var saadan en regn med kuld, at der bleff 18 faaer oc lamb døde paa Remmerslund mark, og en stackarls dreng, ved navn Rasmus. — Løffverdagen (den 18. ejusdem) ved 2 slet om eftermiddagen brende Salszhuset udj Jens Juls gaard, oc var ild kommen samme tid udj Peder Krogs vester huus, vinden var Sudvest.

I dette aar ved Olai tider koste en skp. Rug 3 Ɔ oc omsider 3 Ɔ 4 ̢. En skp. Byg 2 Ɔ. En skp. Haffre 14 ̢, omsider 1 Ɔ. — Aaret tilforn, 1649, fick vi, aff Guds velsignelse, effter Boghuede Sæd paa de 2 nederste agre paa Osterheden 20 fold! — Ao. 1650 var en meget vaad sommer, Høst oc Effterhøst, at vi ey for vaadhed kunde saae Ruen i voris sønder markis agre alle.

Anno 1651 den 29 Junij, som var en Søndag, var det en forferdelig Storm, som begyntis natten tilforn, med Regn eller Rog, der gjorde stor skade paa kornet oc besønderlige Ruen oc Boghveden; Ja endoc paa Træerne, at løffvene paa dem visznede, saa viit aff dem der stod imod Norvest: Ti Vinden var Norvest. I dette aar ved Olai koster 1 skp. Rug 3 Ɔ, 1 skp. Byg 28 ̢, ja 2 Ɔ; 1 skp. haffre 12, ja 14 ̢. — Anno 1650 Alle Helgens Dag liunede det oc tornede.

Anno 1652 mellem den 4 oc 5 Maji om natten var der saadan en frost, at icke allene planterne bleff hennfrosen, men endoc blomsterne paa træerne, ja løffvene paa

¹⁾ den 29. Juli.

Bøgene, Egene o. s. v. ti der var saa tyck iis paa vandet, at det kunde nock bære en Gaaes. — Fredagen for Pintzefest (den 4 Junij) saae jeg ved 10 slet om aftenen et lius som en liden stierne fare offver min gaard neder i Infften saa sacteligen fra Østen hen i Vesten: huis farffve var blegactig oc, som andre beretter, haffde som en stert eller hale effter sig. — Ved S. Martini tider galt en skp. Rug iij $\frac{1}{2}$, en skpe. Biug 28 β , en skp. Haffre 12 β . — Den 28 Xbris (fierde Juledag) liunede oc tornede det. Oc aff samme liunild bleff antend oc gandske med Korn oc Queg opbrent en Herregaard ved Wiburg ved naffn . . .

Anno 1653. Ved fastelaffns tider galt 1 skp. Rug iij $\frac{1}{2}$, en skp. biug 28 β , en skp. malt 2 $\frac{1}{2}$, en skp. haffre 14 β , ja 16 β . Men ved Pintzedag eller Midsommer galt 1 skp. Rug 28 β , en skp. biug 18 eller 20 β . — I dette aar var en forferdelig krig til Søes mellem de Engelsche oc Hollender. Sidste høst var besuerlig; thi der var neppelig en dag i en gandsche maanet, som det io regnede noget paa. Ved Michaelis galt en skeppe Rug 1 $\frac{1}{2}$, Byg 12 β , Haffre 5 β . I dette aar var der offuerflødig Bog oc Agern Olden, saa vel som fruct i Hauerne, at mand kiøbte en tønde ny most for 6 eller 7 $\frac{1}{2}$ i Vedel.

Anno 1654 den 2 Augusti skede en forferdelig formørkelse i Solen, da den $\frac{10^{1/2}}{12}$ deraff bleff formørcket; den varede $2^{1/2}$ time, 7 minut. Ved fastelaffns tider galt 1 skp. Rug 12 β , 1 skp. Biug 10 β , 1 skp. haffre 5 β . Ved Michaelis galt 1 skp. Rug 8 β , 1 skp. Ryg 6 β , 1 skp. haffre 4 β . Vdi dette aar var en forferdelig Pestilenz udj Sælland oc Skaane paa mange steder, besynderlig i Kiøbenhaffn, saa vel som i Fyen oc her i landet paa nogle steder, endoc udj Høyen oc Urleff¹⁾ præstegaarde. Oc døde i Kiøbenhaffn 8549.

Anno 1655. Vinteren (som ellers ey var meget haard)

¹⁾ Se herom Wiberg III, S. 447 f.

varede fra Martini til Kyndelmisse. Vaaren var tør. — Tiunderne artede sig meget høyt oc dyr, at de ey hafde været verre at handle med i 50 aar tilforn. Rug kiøbtis i nerverendis Kiøbsteder ved Olai for 7 β, Biugmalt for 10 β, Haffre for 6 β skieppen¹).

Anno 1657 kom de Suensche her ind i landet: første partie med 2 Regimenter. Quartermesteren var her d: 24 August. — D. 24. Octobris Frederichsodde indtagen af fienden.

Hermed ende Anders Mortensen Vejles regelmæssige Optegnelser. De følgende urolige Krigsaar have vel givet ham andet at tænke paa, og han har vel senere ikke haft Lyst til at gjenoptage den bristede Traad. — Foruden Krigen kom Pesten, der 1659 hærgede Hedensted Sogn i en Grad, som man kan faa et lille Indtryk af ved at gennemgaa Dødslisten fra det Aar: Den 29. August begravnes 4 Mennesker, d. 1. September 2, den 4. s. M. 2, d: 15. s. M. 2, den 2. Oktober 4, d: 12 s. M. 2, den 16. en Mand og hans Datter og én til, den 19. »Hyrdens i Taarup Anders Mørckis Kone Maren og hans 2 Døttre; eodem die 1 til af Hedensted; d: 26. Oktober 3, den 30. s. M. 2; ialt døde i September 18, i Oktober 22, den 19. December endnu 4. Man betænke, hvad det betyder i et Landsogn, der nu om Dage tæller ca. 1200 Sjæle.

Det kunde være interessant at undersøge, hvilke Spor de fjendtlige Invasioner i 1600-Tallet have sat i Jyllands Folkeliv, socialt og sædeligt. En Del Materiale forefindes i Kirkebøgerne. I Hedensted Kirkebog finder jeg følgende, noteret af A. M. Vejle:

»Publice absolverede Anno 1646: Dñca. Oculi Maren Vistiszdatter. Udlagde for det første Barn Thomas Søffrenszøn Kalsbøll; for det andet Michel, en Muscheterer aff

¹) Anno 1656 oplevede Præst og Menighed en sørgelig Begivenhed, som gjorde dybt Indtryk: »Den 24. Februar døde Jens Krogs her i Byen hans Datter Sidsel udj Kircken under prædiken.»

Suenskens, som tuende Søndager nest tilforn haffde depreceret sin forargelse.

»Den 8. Februar 1665 begrof jeg Corporal Knud Knudtson Suensker, som boede her i byen«.

Senere noteres: »Anno 1676 d: 15. April sub horam 10 vespertinam døde min Hierte Kirsten Matzdotter. Blef begrafven den 24. ejusdem«.

Og endelig skriver Sønnen og Efterfølgeren i Kaldet, Morten Andersen Gjødsen:

»Ao 1678 den 14 April, klokken kunde være 6 om morgenen, døde min hk.¹⁾ Fader Hr. Anders Mortensen Vejle; blef begrafven den 23 ejusdem.«

Midt i Kirkebogen findes opskrevet følgende versificerede Oversættelse af Davids 5te Psalme med vedføjjet Melodi²⁾. Hverken Oversætteren eller Nedskriveren navngives; det er dog næppe Anders Mortensen, da Sproget i Psalmen viser hen til en tidligere Tid. Et efterfølgende »Psalm. sextus« antyder, at mere skulde have været indført.

1.

Psalm: qvintus.

O Herr din ørenn till mig vende
 Oc naadig paa min ord giff act,
 Jeg rober thill dig aff all mact,
 Forstaa min mening, jeg Elende
 Mon for dig sende.

¹⁾ o: hjertekjære.

²⁾ Denne Melodi har været forelagt Hr. Organist Th. Laub, der har udtalt følgende Dom om den: »Melodien er der ikke meget ved, hvis det i det hele er en Melodi. Jo mere jeg ser paa den, destomere bliver jeg vis paa, at det er en Mellemstemme (vistnok en Alt) af en flerstemmig Udsættelse; alt peger derhen; den stive Tonegang, Linieafslutningerne, den temmelig sjældne Nøgle (Mezzosopran-Nøglen). Hvis de andre Stemmer kunde findes, hvad vel næppe er rimeligt, kunde det maaske være et herligt Musik-Stykke; indtil videre er det værdiløst.« Efter denne Udtalelse af vor kyndigste Musikkjender har Red. ikke anset det for rigtigt at aftrykke Melodien.

2.

Ver offuer uogen¹⁾ thill min tale
 Oc thill min sørgelig røst,
 O du min gud oc konning trøst,
 Jeg beder dig, du mig husualer
 Oc ey forhale[r].

3.

Till dig om morgen, ia for dage,
 O uilde du bønføre migh,
 Aarle før iegh min bøn for dig
 Oc uenter, du uill ei forsage
 Mig i min plage.

4.

Du est min gud, maa ieg besande,
 Som ondskab ey behage maa,
 Oc den, thill Synd haffuer Atro²⁾,
 Kan ei for dig i nogen Lande,
 Herre, bestande.

5.

Gallne dorer, som dig ey acte,
 For dit Ansiet ei komme maa,
 De oc ilde for dig bestaa,
 Du hader dem, effter ont tracter,
 Oc fast foracter.

6

Der hosz oc løgnactige munde
 Forderffuer du med største peen³⁾
 Herre uær styglic⁴⁾ er huer en,
 Med falsk sig nære, oc blodhunde
 Slaar du thill grunde.

7.

Men thill ditt huusz uill ieg fremtræde
 Vdaff din naade stor oc skønn,
 Oc giøre i din fryct min bøn,
 Ydmyg i din thempell med glede
 Dig thill at bede.

¹⁾ ɔ: aarvaagen. ²⁾ Attraa. ³⁾ ɔ: poena. ⁴⁾ ɔ: vederstyggelig.

8.

For din Rettferdighed, O herre,
For min Vuenners store Suigh
Raadføre oc ledsage migh,
Din uey for mig lad rigtig uere,
Er min begiere.

9.

Deres mund eet fast ord ei taler,
Hiertet er fuld med falsk oc list,
Struben en aaben graff for uist,
Tungen hyekler oc aff gott praler,
Dog ont betaler.

10.

Gud dem fordøm oc sett thill rette,
Stød dem fra deres falske rod,
For deris mangfoldig miszdaad,
Driff dem paa fluct, thi de met trette,
Sig mod dig sette.

11.

Alle, paa dig hobe, sig fryde
Oc glede sig med Sang althid,
Hold Vartect offuer dem med flid,
Lad dem, som ditt naffn elske oc pryde,
Dit Venskab nyde.

12.

Thi den, som from er aabenbare,
Skall du velsigne mangefold
Oc med din gunst som med en skiold
Guodvillig vebne, oc fra fare
Runt om beuare.
